

Д. О. Белобородова

ВАГОМИЙ ВНЕСОК В ІСТОРІЮ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Збир І. Оскар Кольберг і його збірник «Покуття» / Ірина Збир. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 269 с.

Монографія Ірини Збир «Оскар Кольберг і його збірник “Покуття”» присвячена з’ясуванню місця відомого дослідника в українській та польській фольклористиці, докладному аналізу його наукового здобутку. На основі друкованих і рукописних матеріалів О. Кольберга з’ясовано передумови появи книжки «Покуття», розглянуто фактори, що вплинули на формування фольклористичних та етнографічних зацікавлень ученого. Досліджено історію укладання

цієї чотиритомної праці, акцентовано на методиці фіксації та упорядкування матеріалу, виявлено аспекти, що були новаторськими для другої половини ХІХ ст. Авторка докладно схарактеризувала жанрово-тематичну проблематику збірника, орієнтуючись на сучасну класифікацію з урахуванням деяких кореляцій, зумовлених нотатками польського дослідника. Вона також описала науково-культурний контекст ХІХ–

XX ст., у якому постало дослідження «Покуття» з акцентом на дискусіях довкола нього та рецепціях фольклорних текстів.

У розглянутій монографії І. Збир продемонструвала високий рівень обізнаності з історією української фольклористики XIX ст., де чільне місце посідали праці польських дослідників та збирачів уснопоетичних зразків. Актуальність теми не викликає сумнівів, адже досі існували лише спорадичні розвідки про фольклористичну діяльність О. Кольберга на українських теренах, не було належним чином вивчено й оцінено його збірник «Покуття», що містить унікальні записи від різних інформантів та дописувачів.

Монографія складається з чотирьох розділів: «Передумови постановня збірника “Покуття” О. Кольберга: біографічний та історіографічний аспекти», «Збірник “Покуття” О. Кольберга: теоретико-фольклористичний дискурс», «Жанрово-тематична проблематика збірника “Покуття” О. Кольберга», «Збірник “Покуття” О. Кольберга в науково-культурному контексті XIX–XX ст.».

Метою авторки було подати повну й вичерпну картину передумов створення збірника «Покуття», докладно проаналізувати його жанрово-тематичну проблематику й показати вплив на українську та польську фольклористику XIX–XX ст. Постать О. Кольберга висвітлена в багатовимірному аспекті – від збирача й записувача фольклорних матеріалів до упорядника, дослідника й видавця десятків томів. У першому розділі монографії простежено витоки зацікавлення ученого народною творчістю. Народився О. Кольберг 22 лютого 1814 року в м. Пшисусі Опочнянського повіту Радомської губернії (нині – м. Пшисуха Келецького воєводства, Республіка Польща). Канікули проводив у батьківській хаті, де залюбки спілкувався з простими селянами. Вивчав у Берліні композицію і теорію музики у К. Ф. Гірхнера та К. Рунгенхагена. З 1838 року почав записувати народні мелодії в околицях м. Варшави, а згодом – у

різних місцевостях України, Білорусі, Литви. Відтоді почалася його фольклорно-етнографічна діяльність.

Наукові інтереси О. Кольберга не обмежувалися культурою і побутом польського народу, а поширювалися на інших слов'ян. Повне видання його творів становить понад 80 томів, серед яких розвідки, присвячені українцям, займають одне з найважливіших місць. Варто згадати «Волинь. Обряди, мелодії, пісні» (1907), «Холмщину» (1890–1891), «Поділля» (1994) та інші збірники. Важливою заслугою польського фольклориста є видання чотиритомної праці «Покуття», що стала першим комплексним дослідженням місцевості. О. Кольберг записував різножанровий матеріал з урахуванням та збереженням мовних особливостей, варіантів текстів, із дотриманням норм паспортизації. У першому томі приділено увагу описові матеріальної культури, звичаїв та обрядів мешканців покутського краю. Новаторським було подання інформації про мову й антропологічні риси українців та представників національних меншин. Важливим є те, що учений одним із перших зробив нотний запис голосінь під час похоронного обряду. У другому томі наявні пісні з їх короткою характеристикою та порівнянням із польськими текстами. У 17 розділах опубліковано 512 пісень, серед яких: чумацькі, наймитські, рекрутські та солдатські, ліричні та жартівливі, пісні про скасування кріпосного права в Галичині 1848 року, а також балади. Третій том знайомить нас з українськими народними танцями, матеріалами з міфології, демонології, прислів'ями (661 одиниця) з околиць Коломиї, що їх розташовано за абеткою. Опис танців влучно доповнено гравюрою і короткими зауваженнями про коломийку, вертак, чабан, серпен із характеристикою музики та інструментів. До четвертого тому увійшов прозовий матеріал, що налічує 77 українських народних казок і 205 загадок.

І. Збир поставила собі завдання розкрити імена найбільш знакових респондентів, від яких учений отримував унікальні

свідчення, інформантів, що надсилали йому свої записи, а також представників місцевої інтелігенції, допомога яких в організації творчо-наукового процесу та опублікуванні збірника «Покуття» за нестачі коштів була справді неоціненною. Вражає точність та скрупульозність, з якою виписано назви сіл, що в них було зафіксовано той чи той матеріал, номінації обрядодійств, до яких авторка монографії шукає аналогії в працях інших фольклористів.

У центрі уваги дослідниці – методологічні принципи, якими послуговувався О. Кольберг у своїй книжці «Покуття». І. Збір наголошує на тому, що велика кількість матеріалу не викликає почуття переобтяженості текстами, обрядами, відомостями, а лише демонструє бажання вченого якнайповніше показати фольклорно-етнографічний пласт покутської традиції, донести до читача всі подробиці, починаючи від опису й народної назви села та хати і завершуючи записами звичаїв та пісень, що їх виконують під час різних робіт, зокрема оранки та сінокосу. Як зазначає авторка монографії, основними рисами методики О. Кольберга були філологічна точність та повнота запису матеріалу з уст респондента з фонетичною транскрипцією для передачі всіх мовленнєвих нюансів. І. Збір звертає увагу на те, що спершу дослідник мав за мету видати народні пісні з музикою цілими серіями за тематичним принципом: балади, весільні пісні, жартівливі тощо. Однак через складнощі виконання цього завдання лише одним збирачем та новаторською для тогочасної епохи систематизацією зібраного матеріалу О. Кольбергу довелося змінити свій первісний задум і запровадити регіональний метод опису, який надалі мав важливе значення для української та польської фольклористики.

Авторка торкається питання варіантності фольклорних текстів, акцентуючи, що О. Кольберг у своєму збірнику «Покуття» вмістив велику кількість матеріалу з однієї місцевості, не змінюючи жодного слова. Отже, у другій половині XIX ст.

була вельми важливою думка дослідника про необхідність фіксувати й вивчати всі варіанти фольклорного тексту. У своїй монументальній праці він комплексно поєднав вербальний, акціональний та музичний коди, що завжди перебували в синкретичному зв'язку, а також заклав основи компаративістського дослідження в XIX–XX ст.

Чотиритомну працю О. Кольберга «Покуття» було високо оцінено багатьма видатними фольклористами. Так, І. Франко в рецензії на третій том позитивно відгукнувся про роботу польського дослідника, хоча й критикував метод записування народних текстів та їх опублікування. Ц. Нейман також дав схвальну характеристику збірнику, але акцентував на безсистемному розташуванні пісень у другому томі. М. Сумцов та Ф. Колессі імпонувала зацікавленість ученого українським фольклором.

Зупиняючись на рецепціях фольклорних текстів книжки «Покуття», І. Збір наводить вдалий приклад того, як І. Франко в праці «Студії над українськими народними піснями» використав записи О. Кольберга, зокрема п'ять варіантів балади «Іван і Мар'яна», два варіанти пісні «Козак і Кулина», тексти пісень «Брат вбив брата за дівчину», «Пісня про комара» та баладу «Трой-зілля». Методи й принципи роботи О. Кольберга мали чималий вплив на написання збірника «Гуцульщина» за авторством В. Шухевича.

І. Збір не погоджується з думкою деяких фольклористів про «нерозуміння» О. Кольбергом жанрової специфіки твору, допущені ним неточності в диференціації фольклорних текстів. Вона неодноразово наголошує на тому, що подібні недоліки пов'язані з методологією тогочасної фольклористики, а отже, методика укладання збірника «Покуття», фіксація та впорядкування матеріалу, його паспортизація та варіантність органічно вписані у фольклористику другої половини XIX ст. та цілком відповідають їй рівню.

Монографія вирізняється значним фактичним матеріалом, оригінальним підходом до аналізу та вирішення поставлених завдань, високим рівнем інформативності. Авторка підтверджує свою думку, цитуючи авторитетних учених, порівнюючи їхні судження й подаючи в додатках ілюстративний матеріал. Вона слушно зазначає, що певні хиби дослідження «Покуття» спричинені методологічними концепціями фольклористики ХІХ ст., а не досвідом О. Кольберга. І. Збір акцентує, що до збірника увійшли тексти майже всіх жанрів українського пісенного й прозового фольклору, проте найбільше зафіксовано календарно- й родинно-обрядових зразків, а також жанрів необрядового фольклору й народної прози. Вона уважно простежує історію появи збірника, комплексно зупиняючись на біографічному й історіографічному аспектах. Авторка переконливо свідчить, що не всі попередні ідеї фольклориста витримали випробування часом, як ми бачимо на прикладі зі зміною методики укладання «Покуття». Судження І. Збір про те, що О. Кольберг заклав підвалини методу регіонального вивчення фольклорно-етнографічного матеріалу, є досить аргументованим. Дослідниця уважно простежує, що поруч із власноручною фіксацією текстів від численних респондентів учений користувався й записами, надісланими йому від постійних інформантів та кореспондентів із Покуття та інших місцевостей. Вона чітко визначає наукову цінність передмов О. Кольберга до кожного видання *Ludu* та *Obrazow etnograficznych*, а також зупиняється на його статтях і листах, де він торкався таких важливих теоретичних питань фольклористики, як паспортизація, варіантність текстів, жанрово-тематична класифікація та номінація.

Висновки, викладені в рецензованій монографії, ґрунтуються на аналізі значного матеріалу. І. Збір слушно зауважує, що намагання О. Кольберга записати й видати кожену подробицю, що стосується народної культури того чи того села,

зробило його збірник «Покуття» унікальною концентрацією фольклорних та етнографічних текстів, комплексним зрізом життя мешканців краю. Дослідник порушив питання географічного розташування, історико-культурних особливостей краю і точної фіксації мовленнєвих нюансів респондентів. Авторка наголошує на тому, що деякі мелодії пісень, вміщених О. Кольбергом у книжці «Покуття», стали першими нотними записами в історії української музикології. Скрупульозність фольклориста допомогла здобути надзвичайно рідкісні зразки христинних пісень, похоронних голосінь, а також варіанти текстів календарно- й родинно-обрядової, необрядової поезії, малих пісенних жанрів, народної прози й міфологічних, демонологічних творів покутського краю.

Уважно аналізуючи погляди сучасників, авторка монографії робить висновки щодо місця праці О. Кольберга «Покуття» в контексті української та ширше – світової фольклористики, називаючи його монументальним дослідженням із фольклору та етнографії, що вирізняється точністю й довершеною зафіксованого матеріалу.

Монографія І. Збір «Оскар Кольберг і його збірник “Покуття”» – вагомий внесок в історію української та польської фольклористики, зокрема в «покуттєзнавство».